

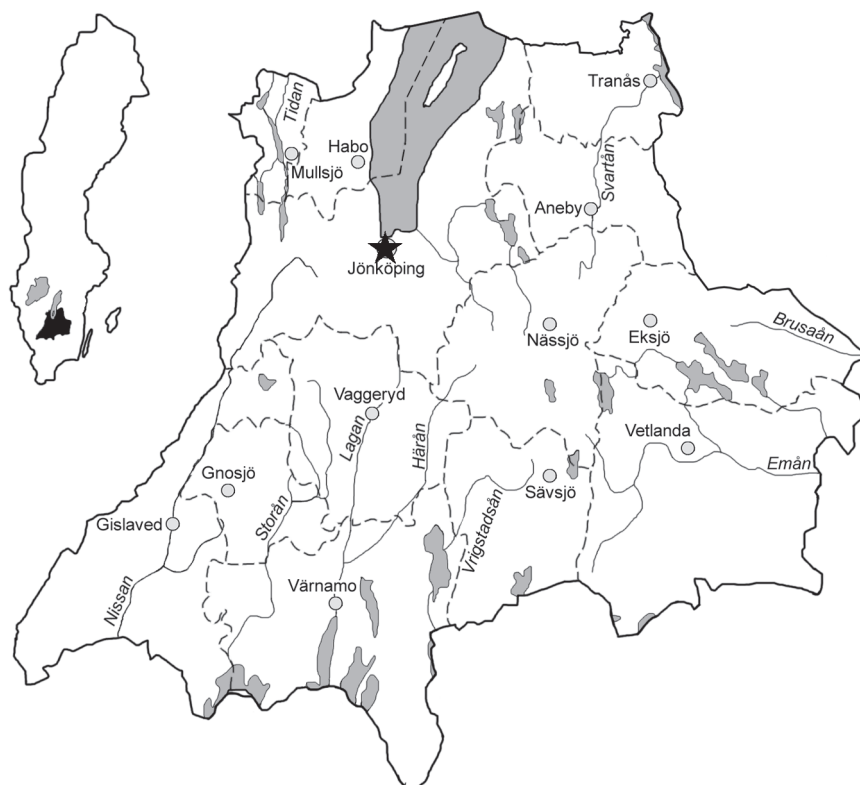
Medeltida kulturlager i Nygatan

Arkeologisk förundersökning vid ledningsdragning av nya dagvattenledningar och anläggande av brunnar inom fornlämning RAÄ Jönköping 50:1 (stadslager) i Nygatan, Jönköpings stad, Sofia församling, Jönköpings kommun, Jönköpings län.

Medeltida kulturlager i Nygatan

Arkeologisk förundersökning vid ledningsdragning av nya dagvattenledningar och anläggande av brunnar inom fornlämning RAÄ Jönköping 50:1 (stadslager) i Nygatan, Jönköpings stad, Sofia församling, Jönköpings kommun, Jönköpings län.

Rapport, foto och ritningar: Linnea Kallerskog
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor, Geografiska Grunddata samt Geodata (FUK) är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833, nr MS2012/03742 samt dnr i2012/1091.

ISSN: 1103-4076

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2014

Innehåll

Inledning.....	5
Syfte och metod	5
Förutsättningar.....	5
Tidigare undersökningar i närområdet	6
Nygatan i medeltidsstaden.....	8
Beskrivning av undersökningen i Nygatan	9
Kulturlager.....	9
Anläggningar.....	11
Beskrivning av anläggningar.....	12
Resultat.....	15
Vad har vi lärt oss.....	16
Sammanfattning.....	17
Administrativa uppgifter.....	18
Referenser.....	19
Tryckta källor.....	19
Arkiv.....	19

Bilagor

- Bilaga 1. Profil 3
- Bilaga 2. Plan över profiler. Skala 1:200.

FIGUR 1. Utdrag ur digitala Fastighetskartan. Jönköpings stad, västra stadsdelen. Undersökningsområdet i Nygatan är markerat med blått. Skala 1:10 000.

Inledning

Med anledning av omkoppling av dagvatten till nya dagvattenledningar och flyttning av rännstensbrunnar samt anläggande av nya inspektionsbrunnar för dagvatten inom Jönköpings västra stadsdel, del av fornlämning RAÄ Jönköping 50:1, stadslager med kulturlager och bebyggelselämningar från medeltid och historisk tid, genomförde Jönköpings läns museum arkeologisk förundersökning i form av antikvarisk schaktkontroll.

Förundersökningen berörde Nygatan från korsningen mot Barnarpsgatan och vidare västerut till och med korsningen Nygatan / Västgötagatan samt en mindre grop i korsningen Trädgårdsgatan/ Nygatan. Schaktningsdjupet nådde som mest ned till omkring två meters djup. Schaktlängden var 68 meter och exploateringsytan var 200 m² varav 59 m² berördes av arkeologisk undersökning och dokumentation.

Schaktningsarbetet utfördes inledningsvis utan länsstyrelsens tillstånd och fick tillfälligt avbrytas tills beställaren inkommit med ansökan till länsstyrelsen om arbetets utförande i fornlämningsområdet.

Beställare var Jönköpings kommun. Ansvarig för fältarkeologiskt arbete och rapport var Linnéa Kallerskog.

I Trädgårdsgatan mellan Nygatan och Skolgatan utfördes schaktningsarbeten inom samma projekt, dock utan antikvarisk medverkan då grävningsarbetena uppgavs inte gå djupt. I efterhand visade det sig att arbetena ställvis varit mer omfattande.

Syfte och metod

Syftet med undersökningen var följande:

- Dokumentera förekomst av kulturlager och bebyggelselämningar samt undersöka dessa.
- Fastställa ursprunglig topografi.

Förundersökningen med dokumentation och provtagning genomfördes löpande samtidigt som schaktningsarbetet pågick. Kulturlager av avsatt karaktär och lämningar undersöktes manuellt. Raseringslager i källare skalades ned med maskin.

Förutsättningar

Inom aktuellt område fanns ledningar för vatten och avlopp, en äldre gasledning, samt elledningar och fjärrvärmeledningar. Trots de schaktningar som tidigare utförts för ledningsarbetena fanns inledningsvis belägg för att kulturlager och lämningar fanns kvar. Exploateringsytan omfattade omkring 200 m².

FIGUR 2. Översikt som situationen var vid förundersökningens inledande skede. Schakt för dagvattenledning knappt två meter djupt under Nygatans östra del mot Barnarpsgatan. I bakgrunden skymtar tillfälligt framgrävda fjärrvärmerör, anlagda 1983. Foto från nordväst.

Tidigare undersökningar i närområdet

I det aktuella området framkom år 1983 vid anläggande av fjärrvärmerör framkom en rad bebyggelse lämningar från den medeltida staden. I Barnarpsgatans västra sida (nr 24) nära korsningen Nygatan påträffades lämningar efter sju medeltida gravar från en medeltida kyrkogård vars markyta tydligt kunde urskiljas 0,5 meter under nuvarande marknivå. Gravarna var anlagda på 0,6–0,85 meters djup i förhållande till den dåtida markytan. Efter dokumentation fick de kvarligga i orört skick eftersom de låg djupare än anläggningsnivån för fjärrvärmerören och därmed inte direkt berördes av exploateringsföretaget. Det smala schaktet omöjliggjorde dessutom komplett undersökning av gravarna såväl på djupet som vad gäller utbredning. De kvarligger ännu 1,1 meter under dagens markyta.

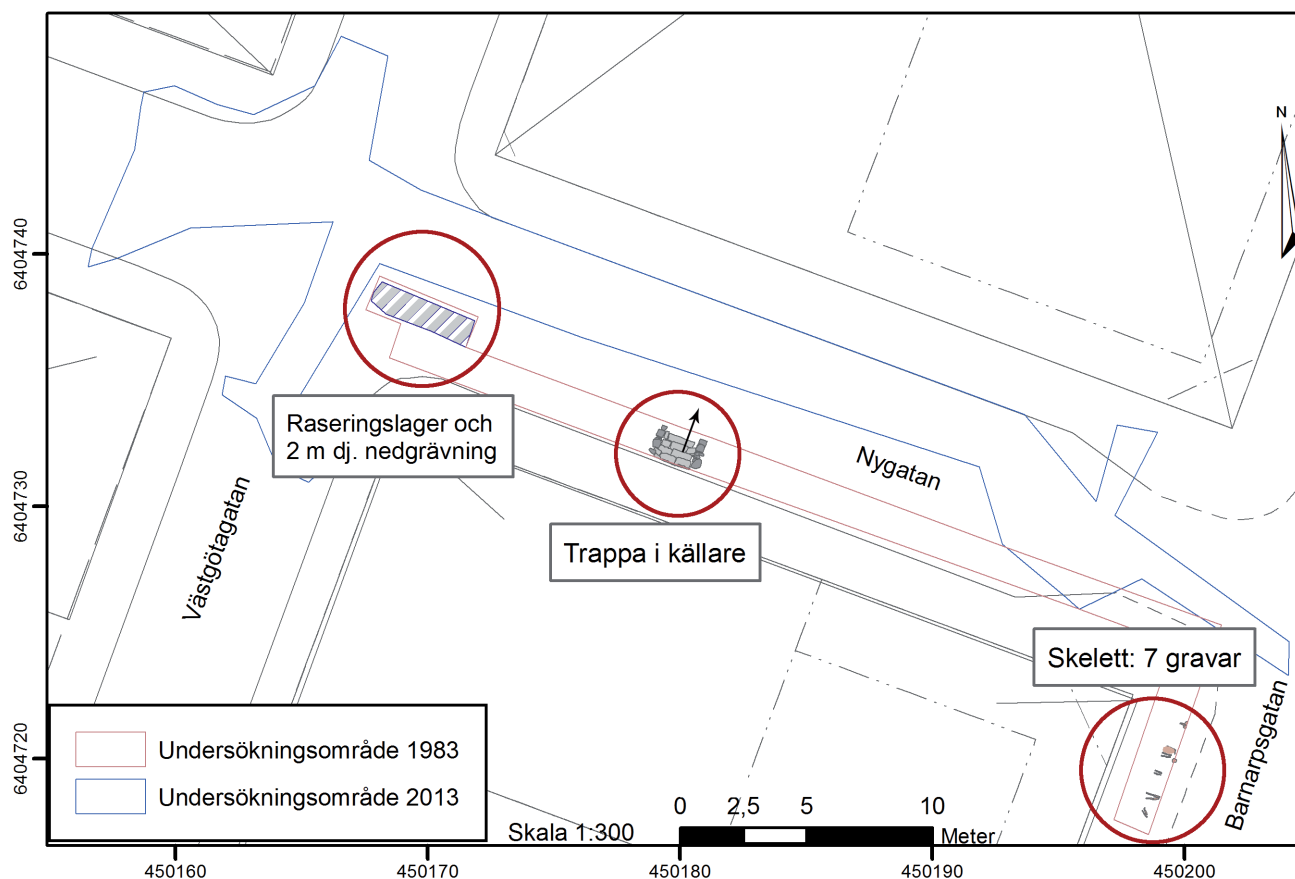
Gravar från samma kyrkogård har även påträffats i sydöstra hörnet av kvarteret Härden 5 (tidigare Hemmet) i korsningen Nygatan/Barnarpsgatans sydvästra hörn (nr 22). Vidare har medeltida gravar arkeologiskt grävts fram i Barnarpsgatan strax norr om korsningen mot Nygatan i samband med andra ledningsarbeten. I detta schakt framkom också medeltida bebyggelse lämningar, bl.a. en stenkällare.

I Nygatan (nr 13) framkom vid fjärrvärmegrävningarna 1983 också byggnadslämningar; bl.a. en trappa till en stenkällare 1,4 meter under dagens markyta. Därtill framkom även indikationer på såväl trägolvraster, stolphål, nedgrävningar som spår av ytterligare en stenkällare i korsningen Västgötagatan med rester efter grundstenar och stenplattor från trappa, dock i omört skick, och således ej in situ. Merparten av dokumentationen är synliggjord i profiler upprättade längs schaktens nedgrävningar.

Precis som med gravarna valde man att även låta trappstenarna ligga kvar i fjärrvärmeschaktet eftersom det inte var möjligt att undersöka vidare på djupet i det smala schaktet. Således lades även här

FIGUR 3 Schaktning för fjärrvärme på Nygatan 1983. I schaktet framför åskådarna på bilden skymtar intill fjärrvärmerören stenar till trappa som leder ned i en källare vilken ingått i medeltidsstadens bebyggelse. Endast en mindre del av trappan kunde dokumenteras i det smala schaktet. Trappan framkom 1,4 meter under nuvarande Nygatan (nr 13). Foto från öst.

fjärrvärmeledningarna ovanpå trappstenarna vilka därmed lämnades orörda för framtidens arkeologi.

År 1998 utfördes en arkeologisk undersökning i samband med anläggande av ledningar för fjärrkyla i Västgötagatan, varvid påträffades bl.a. lämningar efter medeltida metallhantverk. Kulturlagren låg ytligt under gatan. I korsningen Västgötagatan/Nygatan framkom ett omrört raseringslager, vilket kan ha hört samman med källare.

FIGUR 4. Kartan visar urval av lämningar som påträffades vid grävning för fjärrvärme 1983 i Nygatan. Från väst: Två meter djup nedgrävning. Öster därom källartrappa. I Barnarpsgatan framkom sju begravningar; skelettgravar.

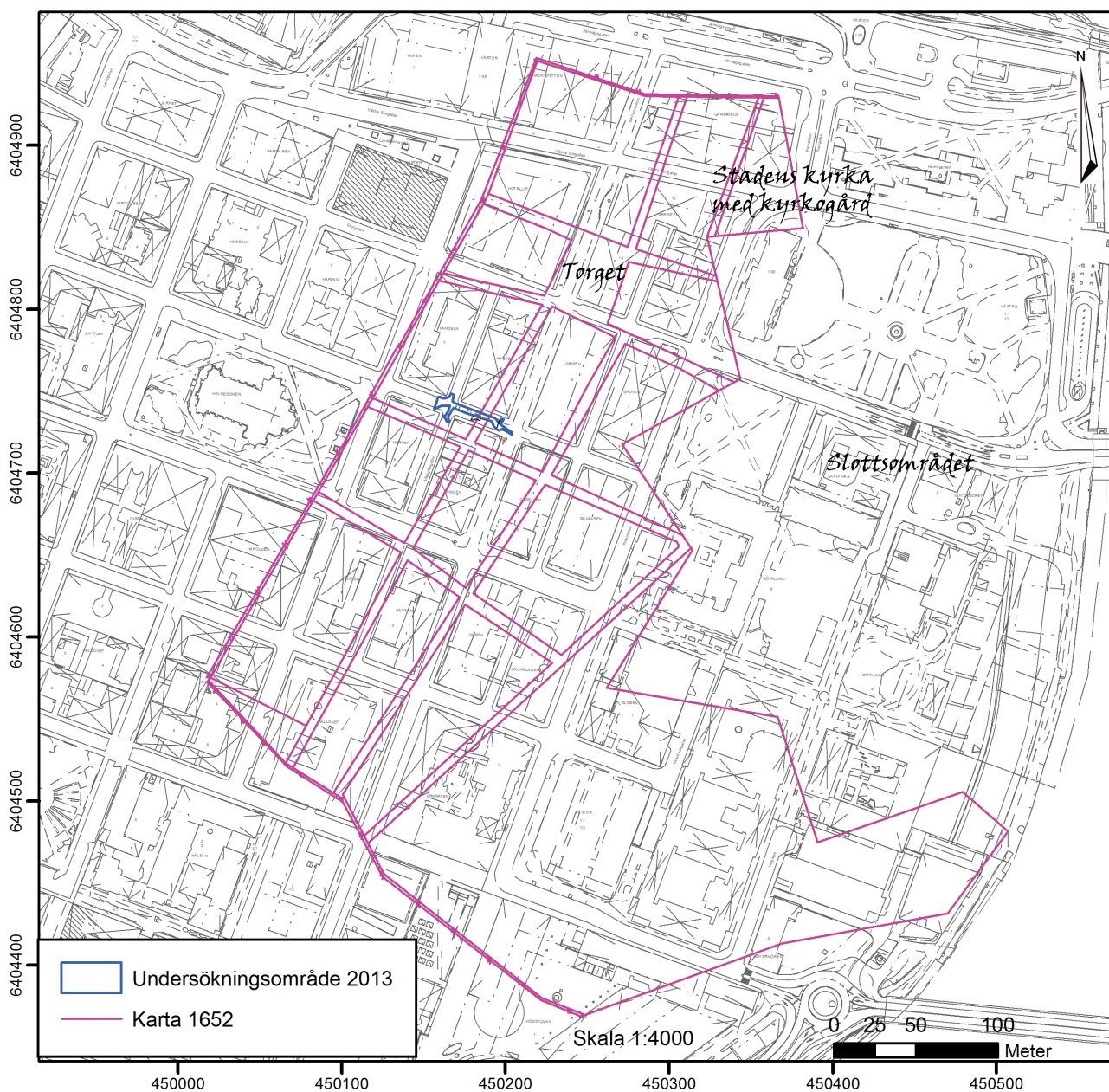

FIGUR 5. Källartrappa påträffad vid grävning för fjärrvärme 1983 i Nygatan (nr 13). Anläggningen framkom 1,4 meter under dagens gatunivå. Lämningen kunde inte undersökas på djupet i det smala schaktet och fick kvarligga i orört skick efter framrensning och dokumentation. Fjärrvärmerören lades ovanpå trappan, utan ingrepp i anläggningen. Foto från sydöst.

Nygatan i medeltidsstaden

FIGUR 6. Karta från 1652 preliminärt samkopierad med fastighetskartan över dagens Jönköping (Efter Areslätt 1984). Undersökningsområdet i Nygatan blåmarkerat. Kartan från 1652 är upprättad 40 år efter att Jönköping utsatts för ödeläggelse 1612. Kartan visar östra delen av det forna stadsområdet.

Medeltidsstaden Jönköping låg på Väster. De geologiska betingelserna utgörs av en flack höjdplata med omfattande sandavlagringar som avgränsas av vatten; i norr Vättern, i öst Munksjön, i söder Tabergsån, i väst Junebäcken (sedan 1930-talet kulverterad). De kyrkliga institutionerna med kloster och stadskyrka låg i östra delen. Därtill fanns flera medeltida kapell utspridda i staden och dess utkanter. Staden var en kommunikationsknutpunkt för såväl Södra Vätterbygden som för Sydsverige. Här sammanstrålade flera större viktiga vägsystem och genom Jönköping hade eriksgatan sin sträckning.

Staden erhöill privilegier 1284 utfärdade av kung Magnus Birgersson (Ladulås), vilka är det äldsta kända för Jönköping. I privilegiebrevet 1284 och flera efterföljande företräds starka intressen att förlägga handel och hantverk till staden. Medeltidsstaden brändes i samband med danska krig 1567 och 1612. Efter branden 1612 flyttades staden till Öster där den ansågs lättare att försvara. Det medeltida stadsområdets östra del togs i anspråk för slottsområdet, resterande del blev ödelagd.

Äldsta kartan som visar delar av medeltidsstaden är daterad 1652. Den beskriver bebyggelsesituationen av främst östra delen av stadsområdet innan stadsbranden 1612. Kartan visar stadens grundstruktur med gatunät och fjorton byggnadskvarter, torgets läge samt läget för stadens kyrka och dess kyrkogård. I öst syns på kartan även konturerna av slottets vallgravssystem.

Vid samkopiering av kartan med dagens situation finner man att undersökningsområdet i Nygatan har genomskurits av en gata som delat området i två byggnadskvarter vilka i norr ansluter till torget. Undersökningsområdet motsvaras av ett centralt läge i medeltidsstaden.

Beskrivning av undersökningen i Nygatan

Kulturlager

Under asfalten i schaktets östra del, norra sidan i anslutning till korsningen Nygatan – Barnarpsgatan framkom rester av en sentida undre gatunivå (1900-tal) i förhållande till dagens asfalterade gata. Det äldre gatuskiktet utgjordes av kullersten under bärlagret av stenkross till nuvarande asfalterade Nygatan. Kullerstensläggningen var mycket vällagd. Den bestod av väl valda naturrundade knytnävsstora och något större stenar, satta med stenens spetsigare/smälare del nedåt i sand. Denna stenläggning framkom i restpartier på flera ställen i schaktet längs Nygatan mellan Barnarpsgatan och Västgötagatan. I Nygatan väster om Västgötagatan var den till stora delar bevarad under asfalt med bärlager inom den yta som berörde aktuell schaktning. Eftersom gatuläggningen är sentida (1900-tal) har den inte dokumenterats och har inte erhöillit något anläggningsnummer.

I Nygatan mot korsningen Barnarpsgatan fanns i det påbörjade schaktet omgrävt fyllnadsmaterial från tidigare schakt/ledningsgrävningar. Lagren innehöll en del rasmaterial med rester av brandskadat stortegel och sandstensplattor som antydde att i området har funnits äldre bebyggelselämningar från medeltidsstaden vilka grävts igenom vid tidigare ledningsarbeten utförda på 1900-talet (dessa iakttagelser var ej möjliga att arkeologiskt dokumentera).

Det var känt att medeltida gravar tidigare påträffats i området för korsningen Barnarpsgatan/Nygatan, men inga indikationer på

FIGUR 7. Översikt av ledningsgrävning. I Nygatans mitt är remsor med kulturlager (svarta skikt) avskurna av äldre ledningsschaktningar. Foto från öst.

kyrkogård i Nygatan kunde påvisas från att förundersökningen inleddes. Däremot gick det att utifrån lagerbilden och belägenheten på de två stenkällarna preliminärt sätta en västgräns för kyrkogårdens utbredning.

Kulturlagret som innehöll lämningar efter den medeltida staden utgjordes generellt i området av torr gråsvart - gråbrun humös sand. Lagret fanns bevarat som mindre öar eller remsor på flera ställen i schaktet. En längre sträcka fanns bevarad längs schaktets norra sida och det fortsatte mot norr in under trottoaren. Även söder om de framgrävda från år 1983 anlagda fjärrvärmerören syntes halvmetertjockt kulturlager som fortsatte in i södra trottoarkanten. Detta undersöktes inte eftersom det inte berörde aktuellt uppdrag. Kulturlagret framkom generellt ytligt, ungefär 0,4–0,5 meter under dagens gatunivå. Det täcktes vanligen av bärlager av singel för den ovanpåliggande asfalten, motsvarande nuvarande gatunivå. Kulturlagret var på många ställen avskalat/nedschaktat och oftast återstod dess nedre och därmed äldsta skikt. Kulturlagrets bevarade tjocklek varierade mellan 0,2–0,5 meter. I område för de nedgrävda källarna uppgick kulturlagret till sammanlagt 1,5 meters tjocklek främst i form av raseringslager men också som avsatta lager vilka utgjorde golvnivåer i två fragmentariskt bevarade källare.

Sammanlagt undersöktes kulturlager inom 59 m². En 17 meter lång och 1 meter bred remsa kulturlager framkom i schaktets norra del. Mot norr fortsatte lagret in under trottoaren längs kvarteret Härden. Lagret var avgrävt mot söder för gasledning. Söder därom fanns ytterligare en remsa med kulturlager. Även detta lager kunde följas längs 17 meter, dess bredd var 0,5 meter och lagrets tjocklek varierade mellan 0,2–0,3 meter. Lagret var avgrävt i söder för avloppsledning och söder därom tog fjärrvärmeledning vid. Därtill fanns ett stort antal ”öar” med kulturlager. Kartan figur 9 visar de större ytorna med bevarat kulturlager. Det förekom även flera

mindre ytor med kulturlager. Dessa dokumenterades endast om de innehöll anläggningar. Samtliga ytor med kulturlager som berördes av aktuellt projekt genomgick arkeologisk undersökning. Enstaka bitar av järnsmidesslagg påträffades samt spik i det undre bevarade skiktet av kulturlagret. Inga fynd tillvaratogs.

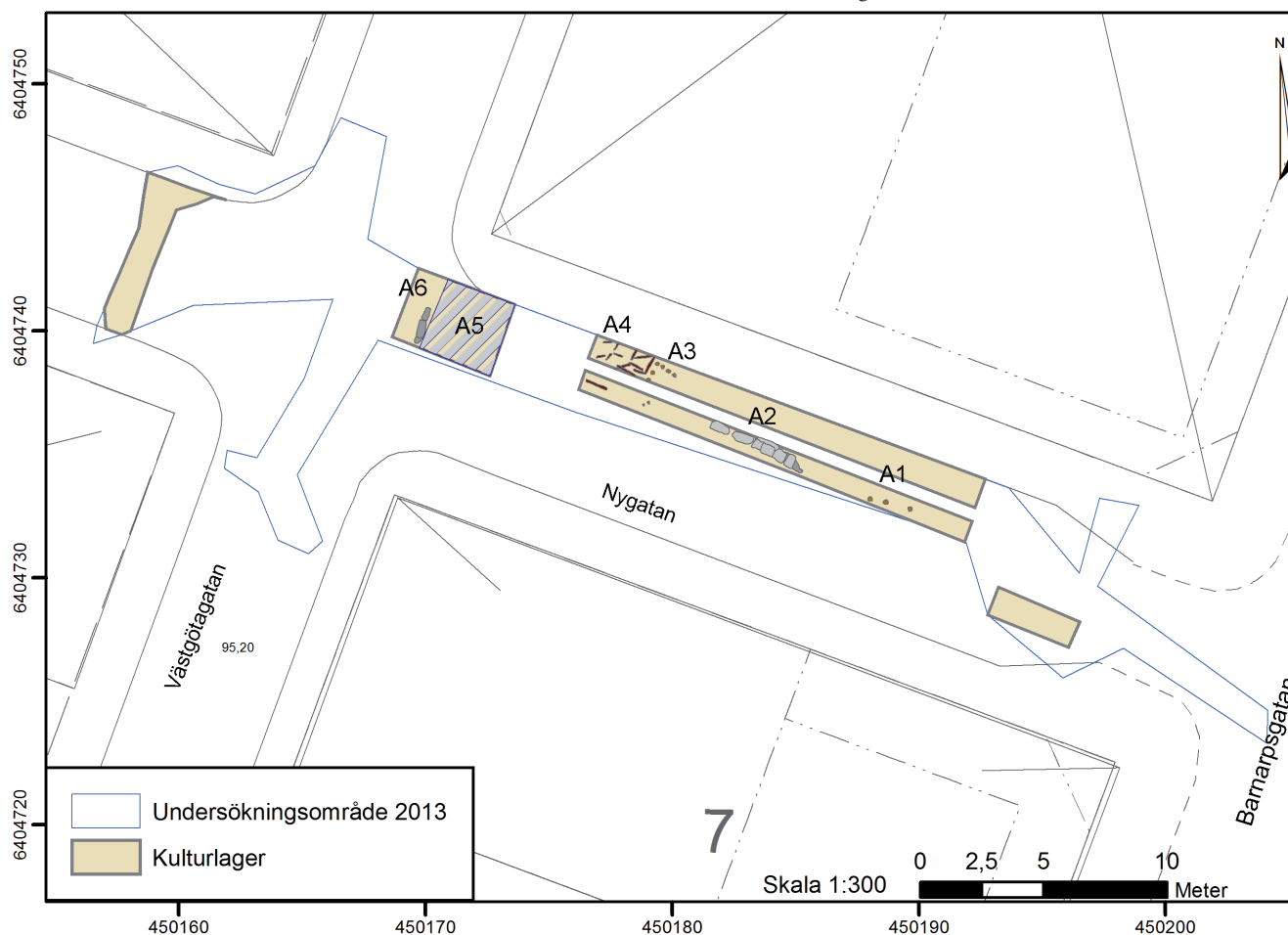
Anläggningar

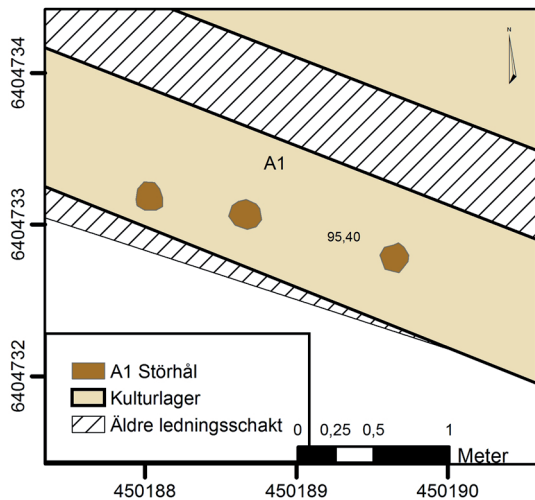
I kulturlagrets botten-skikt närmast orörd sand framkom två ytor med störhål varav anläggning A3 tolkades preliminärt som del av en hägnad. Vidare framkom en närmare 2,5 m² stor yta med årderspår (A4). Dessa lämningar tillhörde det äldsta spåren av verksamhet i området. Ungefär 16 meter väster om gatukorsningen, motsvarande Nygatan Barnarps-gatan framkom ett mindre parti av en stenkällare (A2) med rest av stengolv vilket låg på 1,8 meters djup under nuvarande gatunivå. Källaren föreföll ha blivit ombyggd efter en brand. Den var fragmentariskt bevarad. Stora delar var bortgrävt vid tidigare schaktningsarbeten för vatten och avlopp. Källaren kunde dock avgränsas mot norr samt mot väst och öst. Längre västerut i korsningen Nygatan/Västgötagatan framkom spår efter ytterligare en stenkällare (A6) i form av ett par större grundstenar av tuktad sandsten. Öster därom framkom en större nedgrävning (A5) med raseringsmaterial och i botten syntes kol/sotlager samt tegel- och sandstensflis.

FIGUR 8. Översikt av det smala ledningsschaktet för dagvatten i Nygatan mot korsningen Västgötagatan. I norra schaktväggen syns ett svart raseringslager vilket innehöll bl.a. sandstenar och fragment av stortegel (A5). Under trumman med elkablar låg en rad sandstenar (A6). Längre bort är fjärrvärmerör vars schakt har genomskurit en källare. I förgrunden syns ett rostigt järnrör till gasledning som löper i samma riktning som dagvattenschaktet. En äldre gasledning var anlagd på en knapp meters djup och skar genom det svarta lagret. Foto från sydöst.

FIGUR 9. Översikt. Planritning över de anläggningar som dokumenterades vid förundersökningen i Nygatan. Ritningen visar även utbredning av större ytor med kulturlager.

FIGUR 10. A 1, Störhål. Skala 1:50.

FIGUR 11. Golv av stenplattor till källare A 2 i det smala ledningsschaktet. Foto från väst.

FIGUR 12. A 2. Stengolv till källare. Skala 1:50.

Beskrivning av anläggningar

A1: Störhål

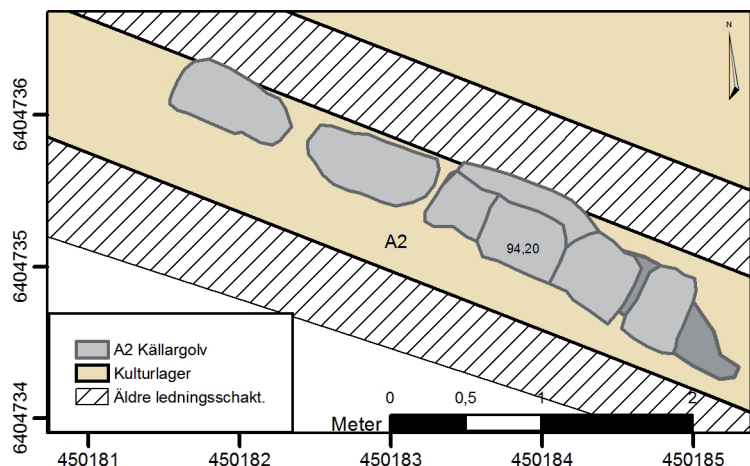
N:450188, 65 E:6404733,018 N: 95,40 m.ö.h.

Anläggningen framkom ca 0,6 meter under Nygatan. Tre störhål längs 1,8 meter lång sträcka, orienterad ÖSÖ-VNV. Inbördes avstånd 0,45 respektive 0,8 meter. Störhålen var 0,25 meter i diameter, 0,10-0,28 meter djup. Fyllning av sand med humöst inslag.

A2: Källare

N: 6404735,43 E: 450183,48. Nivå: 94,20 m.ö.h.

Anläggningen framkom utanför Nygatan nr 13. Anläggningen utgjordes av fragmentariska lämningar efter en stenkällare i en 0,5-0,6 meter bred remsa mellan två ledningsschakt. Källaren indikerades av rasmassor som dumpats i källaren när överbyggnaden revs. Dessa rasmassor innehöll humös sotig grusig sand, delar av stortegelestenar, sandstensflis, sten av varierande storlekar och brända trärester och kunde följas till 1,8 meters djup där golvplattor till källare framkom. Källaren var mot norr ned till 0,7 meters djup genomgrävd för en gasledning. Under ledningen fortsatte det raseringslager som hörde till överbyggnaden till källaren. Källaren var i söder genomgrävd för schakt för avlopp. Schaktet innehöll återfyllda massor från genomgrävda kulturlager och byggnadslämningar inklusive från källaren. Den kunde avgränsas mot väst och öst. Ingen grundmur var skönjbar. Under raseringslagret, 1,8 meter under nuvarande gatunivå, framkom rester av en golvvyta av sammanlagt sex flata stenar av sandsten och några av skiffer motsvarande 3,2 meter. Stenarna var 0,4-0,7 meter stora och 0,1-0,12 meter

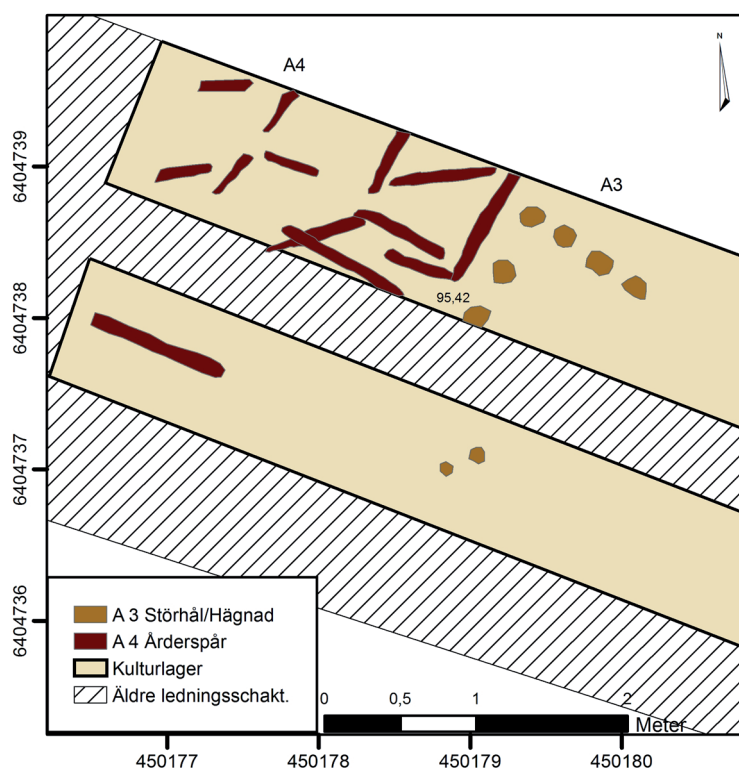

tjocka. Ytan motsvarade 3,5 m². Tre av plattorna i öster låg 0,12 meter högre än de övriga. Under den västra stenplattan framkom en större sandsten, vilken möjligen tillhört grundmur i ett äldre skede. Ett ca 0,15 meter tjockt lager av bränd sand och kol/sotlager framkom under golvplattorna, vilket var ytterligare ett belägg för att byggnaden med källare utsatts för brand men blivit återuppförd. Under det brända skiktet framkom orörd sand.

A3: Störhål (hägnad?)

N: 6404735,41 E:450183,49. Nivå: 95,42 m.ö.h.

Ca 0,7 meter under dagens gatunivå (95,40 m.ö.h.) framkom under kulturlagret närmast den orörda gula bottensanden framkom störhål. Dessa bildade vinkel i VNV–ÖSÖ respektive NNÖ–SSV riktning och kunde följas ca en meter åt vardera hållet. Störhålen var ca 0,10–0,15 meter i diameter med inbördes avstånd om 0,14–0,2 meter. Djupet var ca 0,15 meter. Ytan med störhål var avskuret mot söder av ett ledningsschakt. Söder därom fanns ytterligare två störahavtryck. Hägnadens riktning sammanföll i hög grad med årderspårerna väster därom.

FIGUR 13. Planritning A3 störhål, eventuell del i hägnad samt väster därom A4 årderspår. Båda anläggningarna framkom mot den orörda bottensanden. Skala 1:50.

FIGUR 14. Översikt årderspår (A4) mot den gula botten-sanden. Genom ytan skär ett ledningsschakt. Anläggning-arna framkom 0,72 meter under Nygatan. Foto från Ö.

FIGUR 15. Schaktet för dagvatten har grävts igenom del i raseringslagret A5 och kommit fram till en trumma med kablar. Därunder framkom 1,4 meter under markytan sandstenar vilka tolkades som rest efter grund till källare.

A4: Årderspår

N:6404738,88 E:450178,13. Nivå: 95,42 m.ö.h.

På 0,72 meters djup under dagens gatunivå (95,42 m.ö.h) framkom mot den orörda botten-sanden 0,08–0,1 meter breda och 0,4–0,9 meter långa, 0,06–0,08 meter djupa fåror som avtecknades som mörka strimmor av humös sand mot den gula botten-sanden. De var orienterade huvudsakligen i NNÖ–SSV, VNV–ÖSÖ med grad-variatoner mot VSV–ÖNÖ. Årderspår kunde följas inom en 2x2 meter stor yta, vilken var genomskuren av ett äldre ledningsschakt. Mot öster avgränsades årderspår av en rad störhål A 3.

A5: Nedgrävning

N:6404740,018 E:450170,575. Nivå: 94,80/94,0–93,6 m.ö.h.

Anläggningen utgjordes av ett svart sotigt kulturlager med brand-rester, stortegel, sandsten och sandstensflis vilket inledningsvis tolkades som ett raseringslager i en källare. Lagret kunde följas i norra schaktet längs 2,7 meter. Genom lagret löpte ett schakt med en äldre gasledning anlagd på 1,2 meters djup. Detta ledningsschakt innehöll återfyllda massor från det lager (A5) som grävts igenom. Lagret (A5) var i söder avskuret av V/A ledning och i väst var en trumma med elkablar nedgrävda i lagret. Lagrets östra avgränsning kunde fastställas.

Lagret var bevarat 1,4 meter från nuvarande gatunivå och var 0,8–1,2 meter tjockt. Under raseringslagret mot botten framkom ett lager av kol och sot. I botten framkom ett lager med sandstens-flis och tegelflis. Även i detta lager fanns en del kol och sot. Detta lager anslöt mot orörd sand.

Ingen grundmur fanns inom den yta som berördes av aktuell grävning. Eventuellt utgjorde bottenlagret med kol och sot ett golvsikt. Anläggningen tolkades inledningsvis som en nedgrävning till källare, men det gick inte att säkert fastställa anläggningens funktion inom ramen för aktuell undersökning. Därför benämns den här som nedgrävning. Norra schaktkanten rasade oväntat, vilket omöjliggjorde profildokumentation av anläggningens västra del.

A6: Del av grundmur till källare

N: 6404740,136 E:450169,854. Nivå: 94,60

I väst framkom en stenrad av tre större sandstenar 0,7 meter bred och som kunde följas i längs 1,4 meter lång sträcka (NNÖ–SSV). Anläggningen fortsatte in i respektive schaktkant. Stenarna låg 1,4 meter under nuvarande markyta. De låg 0,7 meter under ett kabelrör

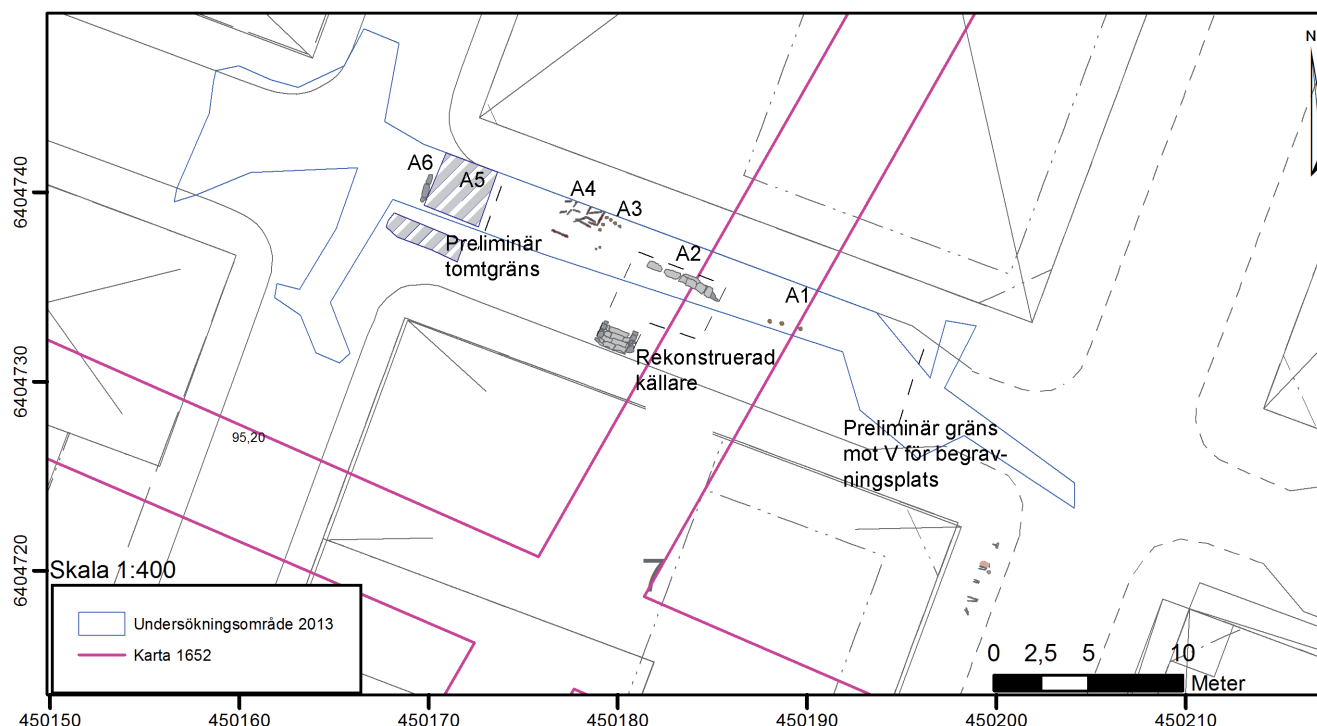
med elledningar, vilket genomskar raseringslagret. Stenarna var av tuktad sandsten, 0,5–0,6 meter stora i ett skift. Några var brandpåverkade. Stenarna vilade på ett 0,2 meter tjockt lager av melerad sotig sand med sandstensflis, vilket anslöt mot orörd sand. Närmast ovanpå låg omrört lager med sandsten och tegelflis.

Resultat

Vid undersökningen framkom del av en källare (A2) vars trappa dokumenterats vid en tidigare undersökning (1983). Källaren kan utifrån de båda grävningarna rekonstrueras till form (se analysritning figur 16) och utbredning. Den bör ha varit omkring 5x3 meter stor, motsvarande ca 15 m². Den västra källaren (A5) var inte möjlig att rekonstruera i lika hög grad. Men nedgrävningar antyder dess begränsning mot öst och därmed fångas ett ungefärligt läge för den tomtgräns som bör ha skilt källarna med överbyggnader åt om man utgår från att de har stått på skilda tomter. Möjligen har då här mellan tomterna en gata haft sin sträckning (viss skalförskjutning enligt karta från år 1652).

Den östra var nedgrävd ungefär två meter under marktan. Båda källarna var stenbyggda och i källaren A2 framkom del av golv med stenplattor. Dess källarnedgång från söder bör ha varit från gårdsidan och troligen utifrån. Den kunde avgränsas utifrån nedgrävningskanter vilket gav indikationer på läget för en tomtgräns mellan källarna. A2 hade utsatts för brand och hade blivit återuppbyggd. I analogi med tidigare undersökningar kan det ha rört sig om den brand som ödelade Jönköping 1567.

FIGUR 16. Ritningen visar urval av lämningar från undersökning 1983 med aktuell undersökning från 2013. Samkopierat mot karta från 1652 och dagens stadsplan. .

Förekomsten av källarna antyder en bild av förtätad bebyggelse i expanderande stad, burgen borgarklass, ökad handelsvolym, stadsmiljö i förändring med möjligen minskade tomter och dessa mer intensivt utnyttjade.

Båda tomterna som berörts av undersökningen på Nygatan låg strax ungefär 80 meter söder om torget (se Figur 6). Källarna användes som förvaringsutrymmen. De var nedgrävda i sand, bör ha varit torra och svala, inget insläpp av grundvatten eftersom det ligger betydligt djupare. Källarutrymmena var särskilt lämpade till förvaring av dryckesvaror, främst öl. I flera av undersökta källare i medeltidsstaden Jönköping har t.ex. tappkranar hittats, vilka tolkats höra samman med öltunnor.

Källaren A2 i Nygatan hade trätak och var integrerad med en överbyggnad, som inrymde bl.a. bostad med eldstad (vilket framgick av material i raseringslagren). Byggnaden hade ett tämligen centralt läge på tomten. Den fanns inrymd på en tomt som var ungefär 15 meter i öst-västlig riktning. Kartan från 1652 som har samkopierats mot grundkartan visar att en gata har haft sin sträckning genom undersökningsområdet i Nygatan. Inga spår efter denna kunde dock konstateras vid aktuell undersökning. Tomten med A2 förefaller enligt kartan kan ha gränsat till gatan (Fig 16) vilken i sin tur har gränsat till den begravningsplats som i så fall låg öster därom. I närområdet och i anslutning till denna bör det kapell ha legat som hört till begravningsplatsen.

Inga spår efter hantverk framkom i de bevarade lagren, vilka var de äldsta, motsvarande 1200–1300-tal. Nedgrävningar och stolphål från yngre nivåer (profildokumentation 1983) antyder att området som undersöktes främst nyttjats för bebyggelse som hört samman med bostad och förvaring.

I Nygatan framkom även rester efter hägnad och årderspår i äldsta stratigrafiska sammanhang. Dessa lämningar utgör de äldsta som framkom vid undersökningen. De hör antingen samman med stadens äldsta skede eller är preurbana. Orienteringen av dessa fragmentariska lämningar sammanfaller i stort med medeltidsstadens bebyggelse, vilket möjligen talar för att de hör samman med stadens äldre skede. I profil 3 (Bilaga 1) syns spår av likande anläggningar, såväl störhål som årderspår.

Vad har vi lärt oss:

- Gravar med skelett, byggnadslämningar och kulturlager finns ställvis kvar i äldre ledningsschakt.
- Ytligt kvarvarande kulturlager finns ställvis så grunt som 0,4-0,5 meter under dagens markyta.
- Förundersökningar/slutundersökningar i ledningsschakt tillför nya vetenskapliga rön.
- Även små ytor kan säga något om tid och plats.
- Arkeologi i gatumark bör helst leda till slutundersökning för att undvika att kulturlager och lämningar perforeras.

Sammanfattning

Med anledning av omkoppling av dagvatten till nya dagvattenledningar och flyttning av rännstensbrunnar samt anläggande av nya inspektionsbrunnar för dagvatten inom område för västra delen av fornlämning RAÄ Jönköping 50:1, stadslager med kulturlager och bebyggelselämningar från medeltid–1600-tal genomförde Jönköpings läns museum en arkeologisk förundersökning i form av antikvarisk schaktkontroll i Nygatan i centrala Jönköpings stad. Exploateringsytan omfattade omkring 200 m².

Det aktuella området som berördes av schaktningsarbeten motsvarade ett tämligen centralt läge i medeltidsstaden. Vid undersökningen framkom ca 59 m² kulturlager, i olika form bevarat eftersom Nygatan tidigare hade genomgrävts för bl.a. fjärrvärmeledningar och vatten och avlopp. Vidare framkom rester efter en stenkällare (A2) som främst har varit i bruk under 1500-talet fram till 1612. Därtill framkom spår av en andra källare (A6). Vidare framkom en större nedgrävning som innehöll raseringslager (A5) troligen från år 1612 då medeltidsstaden ödelades. I äldsta bottenskiktet, närmast orörd sand, påträffades störhål vilka tolkades som del i hägnad (A3) samt en yta med årderspår (A4). Dessa anläggningar var de stratigrafiskt äldsta som framkom vid undersökningen. Förundersökningen gav ny kunskap kring medeltidsstadens bebyggelsestruktur vad gäller bebyggelselämningar, markutnyttjande och tomtavgränsning. Undersökningen visade också att kulturlager och bebyggelselämningar ligger ytligt i förhållande till dagens gatunivå, samt att kulturlager och lämningar kan finnas där ledningar tidigare anlagts.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr:	431-4120-2013
Länsstyrelsens beslutsdatum:	2013-10-15-
Jönköpings läns museums dnr:	169/2013
Beställare:	Jönköpings kommun
Fält- och rapportansvarig:	Linnéa Kallerskog
Fältarbetstid:	2013-05-28–2013--07-12
Län:	Jönköpings län
Kommun:	Jönköpings kommun
Församling	Sofia församling
Fastighetsbeteckning:	Nygatan
Belägenhet:	Ekonomiska kartans blad: 64E 0f SV
Koordinater:	N:6404724 E:450203
Koordinatsystem:	SWEREF 99 TM
Exploateringsyta:	Ca 200 m ²
Undersökningsyta: Intensiv	59 m ²
Fornlämningsnummer:	RAÄ Jönköping 50:1
Fornlämningstyp:	Stadslager

Referenser

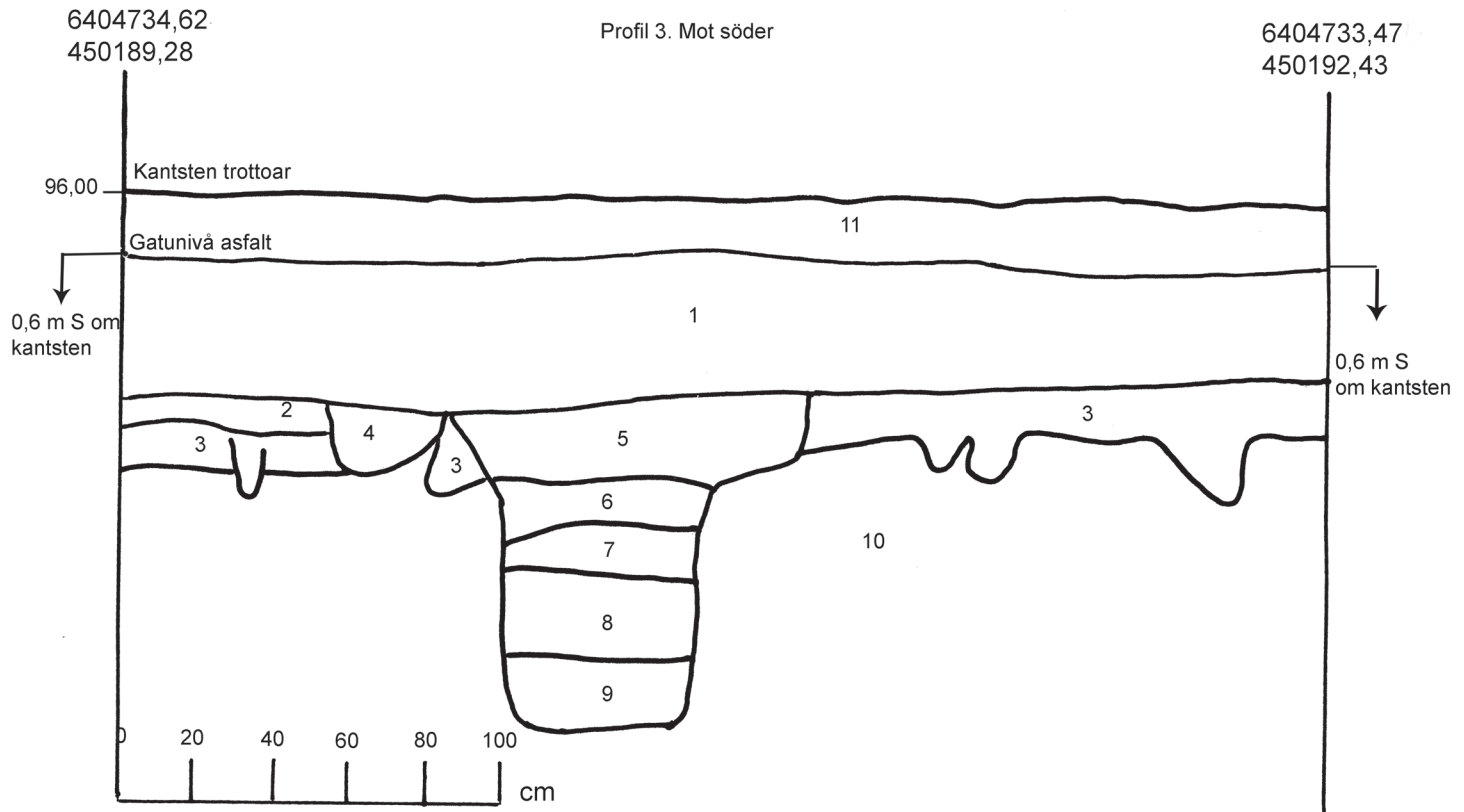
Tryckta källor

Areslätt, Tomas. 1984. *Jönköping. Medeltidsstaden* 58. Rapport Riksantikvarieämbetet. Stockholm.

Arkiv

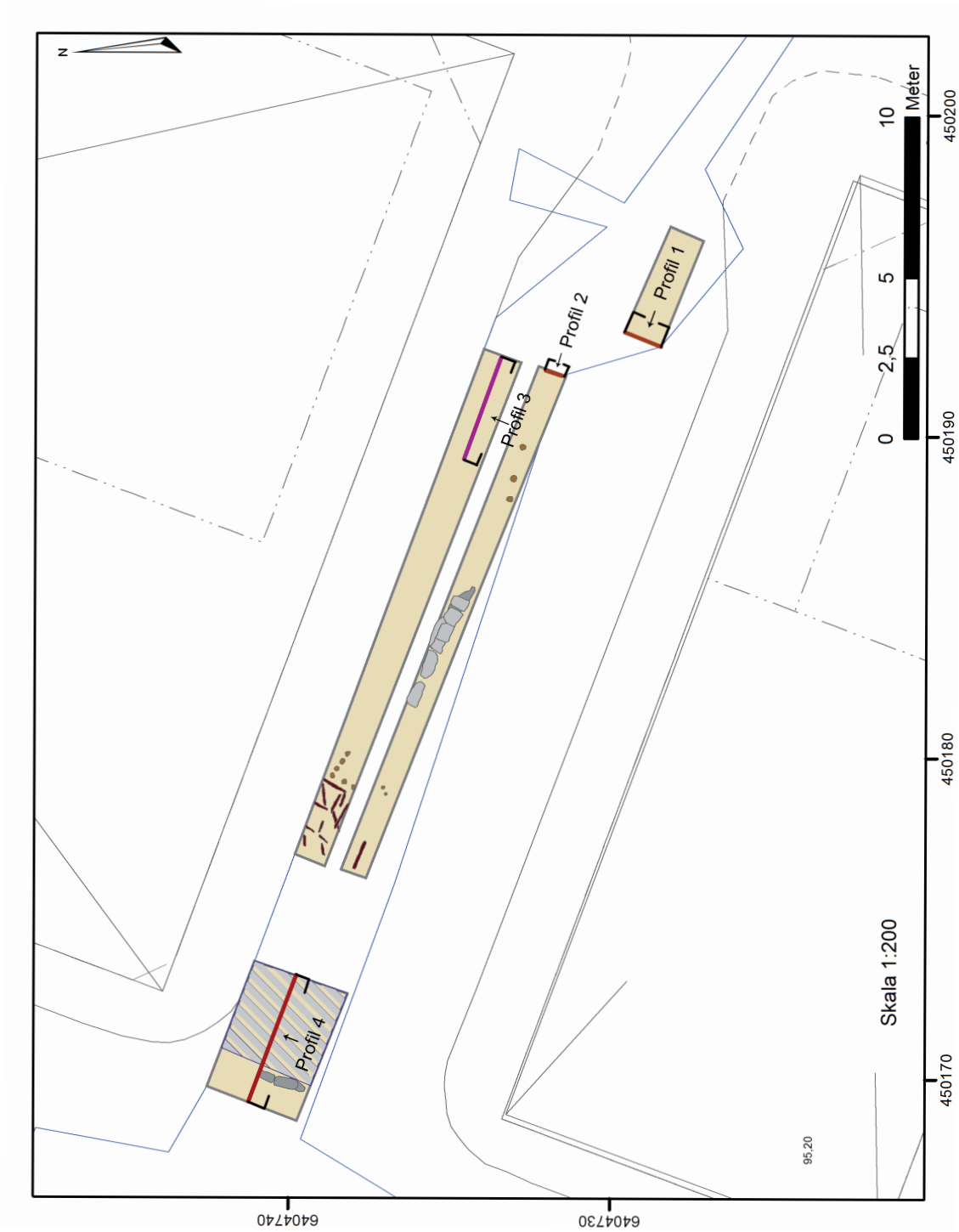
Jönköpings läns museum

StadsGis Jönköping - Digitalt register över arkeologiska undersökningar i Jönköping.

1. Krossgrus, sand. Bärlager till asfalt.	6. Humös sand. Strimmigt lager.
2. Humös sand med kolinslag. Avsatt.	7. Lins av sand (gul).
3. Humös sand, (grå-gul). Äldre markyta.	8. Humös sand. Strimmigt lager.
4. Nedgrävning. Stolphål? fyllning av humös sand (svart).	9. Sand med humösa fläckar. Strimmigt lager.
5. Humös sand, (svart). Påfört.	10. Orörd sand
	11. Kantsten till trottoar.

Ritningens syfte är att visa kulturlagret i förhållande till dagens gatunivå. Kulturlagret har skalats ned och markytan har sänkts när nuvarande gatusystem anlagts. Kvar finns de äldsta lagren efter medeltidsstaden och de skeden som föregick staden. I mitten av ritningen syns en nedgrävning med flera fyllnadslager. Dess ålder är oklar eftersom de övre lagren är avskurna, men karaktären är medeltida. De små groparna/haken från botten av lager 3 som går ned 5-10 cm i lager 10, den orörda bottensanden, är avtryck efter störhål, spår efter hägnad och/eller årderspår. Det fanns inte möjlighet att plangräva inom denna yta.

Plan över profiler. Profil 3 se Bilaga 1.

Jönköpings läns museum utförde under år 2013 en arkeologisk förundersökning i form av schaktkontroll i samband med schaktningsarbeten för anläggande av nya dagvattenledningar, flyttning av rännstensbrunnar samt anläggande av nya inspektionsbrunnar för dagvatten i Nygatan i Jönköpings stad. Schaktningsarbetena berörde fornlämningsområde för den medeltida staden Jönköping; RAÄ Jönköping 50:1. Vid förundersökningen framkom medeltida kulturlager och bebyggelse lämningar i form av bland annat källare. Undersökningen gav exempelvis nya rön om medeltidsstadens bebyggelse och tomtstrukturer.